

Osmanlıdan Cumhuriyete Genç Bakışlar

ERCANKARAKOÇ

Osmanlıdan Cumhuriyete Genç Bakışlar

Editör

Doç. Dr. Ercan Karakoç

Yayına Hazırlık

Ali Serdar Mete, Ozan Torun

Kapak Tasarım

Bengi Çakar

Tasarım Uygulama

Kadir Yılmaz

1. Baskı, 2015, İstanbul

Ofset Baskı

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok,
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15 Topkapı-İstanbul

©Bu kitabın bütün yayın hakları Kültür Bakanlığı
Telif Hakları Mukavelesi gereğince yayınevine aittir.

MİLLETLERARASI NEŞRİYAT NUMARASI

ISBN 978-605-5227-52-4

ADRES

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Barbaros
Bulvarı, Beşiktaş - İstanbul Tel: (0212) 383 31 15-17
www.sbe.yildiz.edu.tr

e-posta: sbemdr@yildiz.edu.tr

Kurşunların İzinde Bir Devrim: İkinci Meşrutiyet Öncesi Suikastlar

Hakan Özdemir

Marmara Üniv., Türkiyat Araş. Enst., Yakınçağ Tarihi Doktora Öğrencisi

Özet

1908 İhtilali, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde önemli bir aşama olan İkinci Meşrutiyet dönemini başlatmıştır. II. Abdülhamit'e karşı olan örgütlü muhalif hareketler, ordu içindeki genç subayların katılımıyla, silahlı mücadeleyi de bir yöntem olarak değerlendirmeye başlamışlardı. 1908'in yaz aylarına kadar Jön Türklerin önemli silahlı bir faaliyetine rastlanmamış olsa da, Haziran ayında birdenbire silahlar patlamaya başlamış ve rejimin temsilcisi olan kişiler hedef alınmıştır. İstibdadı devirmek için yıllardan beri büyük bir heyecanla beklenen kalkışmanın, ordu-siyaset ilişkisinin en yoğun görüldüğü Selanik'te bu suikastlarla başladığı zannedilebilir. Oysa 11 Haziran 1908'de Selanik Merkez Kumandanı Nazım Bey'e karşı yapılan ilk suikast girişiminin sebebi ve sonuçlarının incelenmesi bu konuda oldukça farklı ve ilginç ipuçları vermektedir. İhtilal sonrasında güçlü figürler olacak Talat, Enver ve Niyazi Beylerin kader çizgilerinde bu Nazım Bey suikast eyleminin önemli bir yeri vardır. Benzer şekilde, takip eden günlerde Komiser Sami Bey'e, Selanik'teki Tahkikat Komisyonu üyelerine, Mustafa Şevket Efendi'ye ve Şemsi Paşa'ya karşı yapılan suikastlar da dikkat çekicidir. Bu çalışmada, sözkonusu suikastların "devrim sürecinin" belli bir plan

doğrultusundaki parçaları olup olmadığı incelenmiştir. 1908 İhtilali hakkında yapılmış mevcut araştırmaların haricinde, Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı'nda bulunan konuyla ilgili bazı belgeler de değerlendirilmiştir. Hem arşiv kaynakları hem de hatıratlar karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, devletin gizli cemiyete yönelik tahkikat ve hafiyelik faaliyetlerinin bir reaksiyon olarak isyanları tetiklediği; deşifre olan İttihatçıların suikastlarla karşılık verdiği tespit edilmiştir. Bu boyutuyla incelemeye konu olan sekiz suikastın etki-tepki şeklinde geliştiği görülmüştür. Nitekim 24 Temmuz'da Meşrutiyet'in ilanıyla zafere ulaşan ihtilalin, II. Abdülhamit rejiminin "cemiyet-i fesadiye-yi" topyekûn yok etme girişiminin beklenmedik bir sonucu olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Giriş

1876'da hazırlanan ve hemen sonra askıya alınan Kanûn-ı Esâsi'nin yeniden yürürlüğe girmesi, Türk siyasi tarihinin en önemli dönüm noktalarından olan Temmuz 1908 İhtilali ile mümkün olmuştur. İmparatorluklar çağının son demlerinde, gittikçe yalnızlaştırılan bir imparatorluğu yönetmeyi başarmış ve "filen son gerçek padişah"¹ olarak ifade edilen Sultan II. Abdülhamit'in devriliş süreci bu ihtilalle başlamıştır. İnkılâb-ı Azîm olarak isimlendirilen Jön Türk İhtilali, günümüze kadar çeşitli sebeplerle kesintiye uğrayan Türkiye parlamenter sistemin hayata geçmesi açısından da önemli bir aşamadır. Buna rağmen sözkonusu ihtilalin bir buçuk aylık heyecanlı ve oldukça gergin süreci hâlâ pek çok boyutuyla incelenmeye muhtaç durumdadır. Son yıllarda tespit edilen bazı yeni bilgi ve belgeler bu dönemdeki suikastlarla ilgili oldukça mühim veriler sağlamıştır.

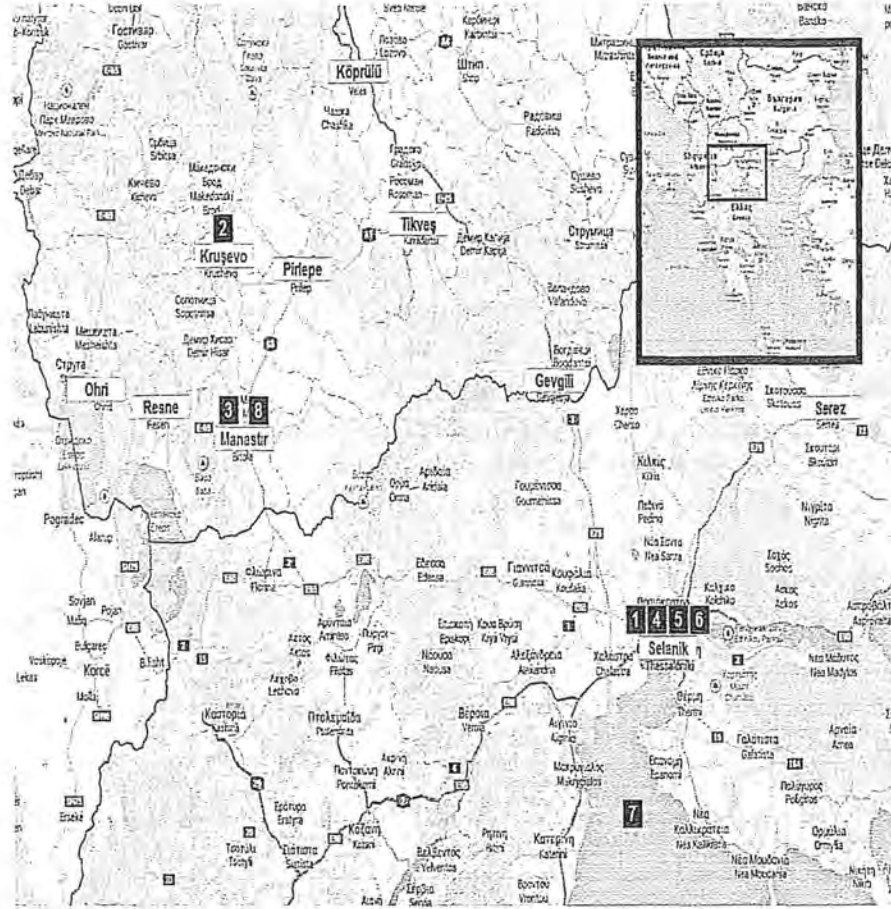
Dönemin iç ve dış siyasi gelişmelerine kısaca değinmek gerekirse, Makedonya'daki gayrimüslim unsurlarda bir süredir görülen hareketlenme artarak devam etmekte, bunların Avrupalı hamileri arasındaki rekabet de süregelmektedir. Büyük Devletlerin Osmanlı'ya yönelik politikalarında bir dönüm noktası olarak görülen Re-

¹ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji - II. Abdülhamid Dönemi 1876-1909* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 26.

val Mülâkatı² hem rakip devletler hem de Osmanlı idaresi tarafından tepkiyle karşılanacaktır. Bunun yanında “vatan elden gidiyor” algısının doğal bir uzantısı olarak Jön Türklerde bir endişe havası oluşturduğu ifade edilir. Öte yandan Selanik’te, tam da Reval Buluşması günlerine denk gelen bir olay gerçekleşmiştir. Terakki ve İttihat Cemiyeti isimli gizli örgüt ilk kez silahlı bir eyleme kararı alacak ve kendilerini deşifre eden Nazım Bey’e suikast yapacaktır. Yaygın görüşün aksine ihtilal sürecinin asıl tetikleyicisinin Reval görüşmelerinden ziyade Nazım Bey suikasti olduğu bu çalışmanın temel iddiasıdır. Böylece, müteakip günlerdeki diğer suikastlar da ele alınarak, kurşunlarla yönlendirilen bir devrimin izi sürülecektir. 11 Haziran ile 24 Temmuz 1908 arasındaki kırk dört gün zarfında Makedonya bölgesinde en az sekiz suikast eylemi tespit edilmiştir. Beşi ölümlü neticelenen bu saldırıları, tarih sırasına göre şöyle sıralayabiliriz:

Sıra	Suikast Tarihi	Suikasta Maruz Kalan Kişi	Görevi	Yer	Sonuç
1	11.6.1908	Yarbay Nazım Bey	Selanik Merkez Kumandanı	Selanik	Yaralandı
2	21.6.1908	Komiser Sami Bey	Manastır Polis Müdürü	Kruşevo	Öldü
3	7.7.1908	Şemsi Paşa	Fevkalâde Kumandan	Manastır	Öldü
4	7.7.1908	Ahmet Şuayb Efendi	Tahkikat Heyeti Azası	Selanik	Öldü
5	7.7.1908	Hacı Hakkı Bey	Tahkikat Heyeti Azası	Selanik	Yaralandı
6	10.7.1908	Mustafa Şevket Efendi	Manastır Alay Müftüsü	Selanik	Öldü
7	12.7.1908	Sadık Paşa	Tahkikat Heyeti Azası	Selanik	Öldü
8	17.7.1908	Osman Hidayet Paşa	Manastır Mıntıka Kumandanı	Manastır	Yaralandı

2 İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola 9-12 Haziran 1908 tarihlerinde Reval (günümüzde Estonya’nın başkenti Tallin) şehrinde buluşmuşlardır. “Bombayı patlatan olay” olarak da ifade edilen bu buluşma “Osmanlı’nın geleneksel koruyucusu [İngiltere] ile geleneksel düşmanının [Rusya] bir araya gelmesi” olarak görülmüştür. İki tarafın da Makedonya’nın geleceği hakkında müzakereler yaptıkları bilinmektedir. Ancak bu bazı iç ve dış çevrelerce kendi amaçları doğrultusunda abartılmıştır. Orhan Koloğlu, “Reval’de Osmanlı Devleti Gerçekten Paylaşıldı mı?”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, s. 24 (1985): 368-371.

1908 İhtilali sürecinde Makedonya'daki sekiz suikastın tarih sırasına göre işlendiği şehirler

İlki 11 Haziran, sonuncusu da 17 Temmuz 1908'de yapılan bu suikastların hedefindeki kişilerin bazıları bölgede kalıcı görevlerde bulunan mülki veya askerî memurlardır. Selanik'te saldırıya maruz kalanlardan üçü, Nazım Bey suikastının hemen ardından görevlendirilen İsmail Mahir Paşa başkanlığındaki araştırma komisyonunun üyeleridir. Söz konusu komisyon 20 Haziran 1908'de çalışmaya başlamıştı. Selanik'te oldukça zor şartlarda yapılan inceleme ve soruşturmaların neticesinde İstanbul'a bir rapor sunulmuş ve "ce-miyet-i fesadiyenin" bölgedeki yapılanmasıyla ilgili önemli bilgiler

aktarılmıştı.³ Selanik haricinde de gizli cemiyeti araştırmak için müfettişler görevlendirilmişti. Mesela Mitroviçe'ye bu amaçla giden İbrahim Bë'y'in Şemsi Paşa'ya "aşağılarda padişahımızı öldürmek için zabitan bir cemiyet yapmış" şeklinde bilgi verdiği görülür.⁴

Selanik, Manastır ve Kosova'yı kapsayan Vilâyet-i Selâse'de Avrupalı devletlerin baskısıyla uygulanması beklenen reformların hayata geçirilmesi için "Müfettiş-i Umûmilik" makamı oluşturulmuştu. Başarılı icraatlarıyla takdir toplayan, hem II. Abdülhamit hem de Batılı devletlerin güvendiği Hüseyin Hilmi Paşa 2 Aralık 1902'de bu göreve atanmıştı. Etnik ve dini çeşitlilik açısından oldukça karışık olan bu bölgede uzunca bir süredir Bulgar, Sırp, Ulah ve Rum çeteleriyle mücadele edilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin modern askeri eğitim almış, çoğunluğu kurmay olan genç subayları Manastır ve Selanik'teki Üçüncü Ordu emrinde görev yapıyorlardı. Bu genç subayların büyük çoğunluğu da, askeri okul yıllarından itibaren ülkedeki tüm olumsuzlukların müsebbibi olarak II. Abdülhamit ve onun idaresini görüyor ve ona karşı gizlice örgütleniyorlardı. Kurduğu geniş hafiye teşkilatı sayesinde pek çok bilgiyi sarayda toplayan II. Abdülhamit, Makedonya'daki bu yapılanmalardan haberdardı. Ancak yine de, örgütün elebaşlarını ortaya çıkarıp, onları tamamen tasfiye ederek kalıcı bir çözüm sağlamak için hassas bir siyaset izliyordu. Harekete geçmek için en doğru zamanı beklemeyi tercih ediyor, kontrol altına alınamayacak gelişmeler olmasından çekiniyordu. Hem Jön Türklerin hem de sarayın en çok korktuğu husus ise, bölgedeki karışıklığı bahane ederek, ya-

3 İsmail Mahir Paşa'nın Vükela Meclisi'ne verdiği raporda Rumeli Müfettiş-i Umûmîsi Hüseyin Hilmi Paşa Jön Türkler'le ilişkili olmakla itham ediliyordu. Ayrıca Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'nın damadı Halil Paşa da padişaha ihanetle suçlanıyordu. Bu durum hem dönemin sadrazamına, hem de Makedonya'daki en yüksek bürokrata karşı oldukça cüretkâr bir girişimdir. Mahir Paşa önce Bursa'ya sürgün edilmiş, ardından 3 Aralık 1908'de İttihatçılar tarafından İstanbul'da öldürülmüştür. (Ölüm haberi için bkz. *The Pacific Commercial Advertiser*, December 04, 1908). Abdülhamit Kırmızı, Avlonyalı Ferid Paşa - Bir Ömür Devlet (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 315; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987), 74-75; Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976), 53; Ali Cevat, *İkinci Meşrutîyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi*, Haz. Faik Reşit Unat (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 21.

4 Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk* (İzmir: Yeniasır Matbaası, 1944), 344.

bancı devletlerin Osmanlı içişlerine bir müdahalede bulunmasıydı.⁵

Hal böyleyken, yani Jön Türkler henüz tam ve kapsamlı bir ayaklanma için harekete geçme niyetinde değilken, seri halde suikastlara girişmesinin bir sebebi olmalıydı. O günlere kadar gizemli kalmayı başarmış olan cemiyetin kendisini açığa çıkarma riski olan bu eylemler, cemiyet mensuplarının varlığını koruma gayesine dönüktür; çünkü II. Abdülhamit yönetiminin muhalif yapılanmalara dönük takibat ve incelemeleri iyice yoğunlaşmıştı; ya tamamen deşifre olacak ve bir daha toparlanamayacak şekilde ortadan kaldırılacaklardı ya da hemen harekete geçmek suretiyle, ne pahasına olursa olsun bu yok etme girişimini engelleyeceklerdi.⁶ İkincisini tercih etmekten başka çıkar yol gözükmüyordu. Bu hareketler stratejik olmaktan çok, varlıklarını korumaya dönük taktiksel manevralardı. Ciddi bir hazırlık evresi olmayan bu hareketlerin neredeyse tamamının, gerçekleştiren kişinin ya kendi başına verdiği bir kararla ya da sadece birkaç kişiyle yaptığı istişare üzerine hayata geçirildiği görülür. Buna bir örnek olarak, dönemin yıldızı en çok parlayanlarından Resneli Niyazi Bey'in "sırf kendi kanaatinin ve memleket mukadderatı karşısında duyduğu heyecanın tesiriyle hareket ettiği"⁷ sözleri verilebilir. Aynı hususu destekler mahiyette, *Hatırat-ı Niyazi*'deki şu ifadeler dikkat çekicidir:

"Elemelerin ruhumu sardığı bir sırada Reval Mülâkatı zuhura geldi. Bu toplantıda kararlaştırılanları düşünerek üç gün üç gece heyecan ve helecane içinde çırpındım. Bir çete tertibini zihnimden geçirmeye başladım. En küçük bir gecikme ve tereddüt fena neticeler ve kanlı facialar hazırlayabilirdi. Cemiyetten de fazla bir muavenet beklemezdim. Çünkü Cemiyet'in Anadolu teşkilatına atfeylediği nazar-ı ehemmiyetin daha umûmî olduğunu bilirdim. Onun için intizar edemezdim."⁸

5 Mustafa Ragıp, *Meşrutiyetten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca*, Haz. Rahşan Aktaş (İstanbul: Bengi Yayınları, 2007), 21.

6 Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1975), 1056; Feroz Ahmad, *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics: 1908-1914* (Oxford: The Clarendon Press, 1969), 2.

7 Ragıp, age, 154.

8 Ahmed Niyazi, *Hatırat-ı Niyâzi Yahud Tarihçe-i İnkılâb-ı Kebîr-i Os-mâniden Bir Sahîfe* (İstanbul: Sabah Matbaası, 1908), 64; Niyazi Bey'in beraberinde isyana katılan "müfreze efradının beherine ber-muceb-i vaad ü taahhüd üçer lira ve ikişer sim mecidiye tevzi edildi." ifadelerinden, çeteye katılanları teşvik etmek için her birine 340 kuruş para dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Ahmed Niyazi, age, 89.

Selanik Merkez Kumandanı Nazım Bey Suikastı

Selanik'teki muhaliflerin Mason localarında başlayan örgütlenmeleri 1906 sonbaharında Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ismiyle vücut bulacaktır. Cemiyet, bir yıl sonra Paris'teki grupla birleşerek "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" ismini almıştır. Selanik Merkez Kumandanı Kaymakam (Yarbay) Nazım Bey, gizli örgütün mensupları ve faaliyetleri hakkında bazı bilgiler elde ediyor ve bunları İstanbul'a düzenli olarak bildiriyordu. Nazım Bey'in ihtilaldan yaklaşık bir yıl önce, Eylül 1907'de neredeyse kurucuların tamamını, isimleriyle birlikte tespit ettiği belgelerden görülmektedir.⁹ Kurucuları arasında Talat Bey'in de bulunduğu ve "cemiyet-i fesadiye" olarak andığı bu yapılanma önceleri Nazım Bey'in hedefinde olsa da çok geçmeden kendisi hedef tahtasına konulacaktır. *Hatırat-ı Niyazi*'de Nazım Bey'in faaliyetleri şöyle ifade ediliyor:

"Birçok kimseleri tevkif ettirdi. Fakat beyhude telaş ediyordu. Cemiyet devâirde (daireler) mükemmelen nüfûzunu yürütmek imkânını çoktan temin etmişti. Tevkif ettirdiği eşhâs bu suretle tahliye edilince mabeyne koştı..."¹⁰

Nazım Bey'in, topladığı istihbarat bilgilerini aktarmak üzere İstanbul'a çağırıldığı, telgrafhanedeki cemiyet üyeleri tarafından merkez-i umûmiye bildirilir. Cemiyetin ileri gelenlerinin Olimpos Palas'ta yaptığı toplantı sonunda, onun ne pahasına olursa olsun engellemesine karar verilir.¹¹ Enver (Paşa) Bey de, kız kardeşi Ha-

9 Selanik'te masonların ve "cemiyet-i fesadiye"nin faaliyetlerini rapor eden bu belgede şu isimler bulunuyordu: Emanuel Karasu, Manyâzade Refik Bey, Rahmi Bey, Hamdi Bey, Talat Efendi, Yüzbaşı Kazım Efendi, İsmail Mahir Efendi, Mülazım İsmail Efendi, Mülazım Hakkı Efendi, Galip Efendi, Said Efendi. İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), *Hüseyin Hilmi Paşa (HHP) Evrakı*, 4/203, 25 Ağustos 1323 (7.9.1907).

10 Ahmed Niyazi, *Hatırat-ı Niyâzi*, 38.

11 Charles Roden Buxton, *Turkey in Revolution* (London: T. F. Unwin, 1909), 54; Sir Gerard Lowther, *Turkey: Annual Report*, 1908 (London: Printed for the use of the Foreign Office, 1909), 35; Akşin, *age*, 74; Necmettin Alkan, *Mutlakiyetten Meşrutiyete II. Abdülhamid ve Jön Türkler* (İstanbul: Selis Kitapları, 2009), 174; Mustafa Ragıp, *age*, 39-76; Selanik'te gizli cemiyete üye oldukları için bazı küçük rütbeli subayların Nazım Bey tarafından tutuklandığı; suikastın da bu sebeple işlendiği bildirilir. Ahmad, *age*, 1; M. Şükrü Hanioglu, *Preparation for a Revolution: The Young Turks 1902-1908* (New York: Oxford University Press, 2001), 266; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000), 308.

sene Hanım'ın kocası olan eniştesi Nazım Bey'e karşı düzenlenen bu girişimde İsmail Canbolat ve Mustafa Necib ile birlikte hareket edecektir.¹² Enver Bey'in otobiyografisinde "Nâzım Bey'in vücûdu muzır olmaya başlamıştı. Nazım Bey'e hiçbir şey yapılamaması, ef-râd-ı cemiyetin kuvve-i mâneviyesine fena tesir ediyor idi" diyerek rahatsızlığını ifade etmiştir. 11 Haziran 1908'de düzenlenen suikastın başarısız olması üzerine Enver Bey "pek müteessir olmuştum. Vuranın [kaçtığını ve] takip edilmediğini tahminle seviniyordum. Kısmen memnun olmuştum, çünkü bu ilk teşebbüste vuranın tutulması bütün fedâilerin cesaretini kıracaktı."¹³ Suikasttan yaralı olarak kurtulan Nazım Bey, ertesi sabah kalkan ilk trenle İstanbul'a hareket etmeyi başarmış, Selanik'teki İttihatçılar ise tedirgin bir şekilde beklemeye başlamışlardır. Kısa bir süre sonra 25 Haziran 1908'de İstanbul'dan gelen telgrafın¹⁴ neyi amaçladığı ortadadır:

Başkitâbet-i Celîleden, 12 Haziran 324 Rûz saat 5

Selanik Merkez Kumandan-ı sâbıkı Nazım Bey'in haremîni birlikte getirmek üzere Dersaadet'e azimeti emr u fermân buyurulduğu taraf-ı vâlâlarına tebliğ kılınan erkân-ı harbiye binbaşısı Enver Bey'in henüz gelmediği anlaşılmakla mumaileyhin hemen Dersaadet'e izâmı bâ-irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî beyân olunur. Ol-bâbda.

Deşifre olan ve yakalanacağını anlayan Enver Bey 25 Haziran Perşembe gecesi Selanik'ten ayrılır ve şehrin kuzeyindeki Tikveş kırsalına kaçır.¹⁵

12 Resneli Niyazi'ye göre "Nazım yok edilecekti. İdam hükmünü Nazım'ın yakınlarından biri [Enver] de imza etmişti" Ahmed Niyazi, age, 38.

13 Enver Paşa'nın torunu Osman Mayatepek'te bulunan ve el yazısıyla yazılmış otobiyografisinden aktaran: Murat Bardakçı, *Hafız Hakkı Paşa'nın Sankamış Günlüğü* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 13-14.

14 İSAM, HHP, 19/1254, 12 Haziran 1324 (25.6.1908).

15 Halil Menteşe, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Haz. Orhan Birgit (İstanbul: Hürriyet Vakfı, 1986), 123; Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü* (İstanbul: Destek Yayınevi, 2010), 54; Resneli Niyazi Bey'in dağa çıkması üzerine kendisine tebrik mektubu yazan Kolağası Mecdettin Efendi "Nazım Bey meselesinden dolayı şüphelenildiği için usulen İstanbul'a çağrılan Enver Bey'in Selanik'te ortadan kaybolduğunun resmen tebliğ edildiğini" bildirir. Ahmed Niyazi, age, 10.

Komiser Sami Bey Suikastı

Manastır Polis Komiseri Sami Bey'in Müfettiş-i Umûmi tarafından verilen özel görevle, gizli cemiyetin Kruşevo'daki yapılanmasını araştırmaya gittiği haberi yayılır. Buradaki çalışmasının sonucunda İttihatçılar hakkında hangi bilgileri topladığı ve üst makamlarla paylaştığı kesin olarak tespit edilemese de, İttihatçılar bunun kendilerine büyük bir zarar vereceğini düşünüyorlardı. İttihatçı fedailerden İbrahim isimli bir şahıs, Komiser Sami Bey'e bir suikast tertip eder ve onu öldürür. 21 Haziran 1908'de işlenen bu cinayet Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin, ölümle sonuçlanan ilk eylemidir.¹⁶

II. Abdülhamit'in hafiyelerinden Manastır Alay Müftüsü Mustafa Şevket Efendi tarafından deşifre edildiğini anlayan Kolağası Resneli Niyazi Bey, "vatan ve hürriyet uğruna mücadele için" 28 Haziran 1908'de dağa çıkmaya karar verir. Niyazi Bey'in, cemiyet merkezinin onayını almadan, aceleyle hareket etmesinde, kendisiyle ilgili yapılan istihbaratın etkili olduğu görülmektedir.¹⁷ Niyazi Bey hazırlıklarını tamamladıktan sonra, çoğunluğu sivil olan iki yüz kişilik bir çete oluşturur ve Resne'den dağa çıkar. Bu, II. Abdülhamit rejimine karşı geniş katılımlı isyan hareketinin başlangıcıdır.

Şemsi Paşa Suikastı

Devlete karşı baş kaldıranların yakalanıp, etkisiz hale getirilmeleri için saraya sadakatiyle bilinen başarılı kumandan Şemsi Paşa görevlendirilir.¹⁸ Padişahın özel selamıyla gelen telgrafta Anadolu'dan gönderilecek birlikleri beklemeden lüzumu kadar asker ve gönüllüyü alıp hemen Manastır'a gitmesi kendisine emredilir. Telgrafta "er-

16 Mustafa Ragıp, age, 91; Edward Frederick Knight, *The Awakening of Turkey: The Turkish Revolution of 1908* (Boston: J. B. Millet, 1910), 130; Hani-oğlu, age, 266.

17 F.O. 294/47, Heathcote'dan Barclay's'e, Manastır, 13.7.1908 (aktaran: Gül Tokay, *Makedonya Sorunu: Jön Türk İhtilalinin Kökenleri: 1903-1908* (İstanbul: Afa Yayınları, 1996), 170.

18 Ahmad, age, 8; Süleyman Kâni İrtem, *Meşrutiyet Doğarken - 1908 Jön-Türk İhtilâli*, Haz. O. S. Kocahanoğlu (İstanbul: Temel Yayınları, 1999), 20; Ahmed Niyazi, age, 131; Süleyman Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet* (İzmir: Yeniasır Matbaası, 1944), 26-27; Bayur, *Türk İnkılabı*, c. 2, 180; Mustafa Ragıp, age, 187-188.

bâb-ı mefsedete" ibretlik bir karşılık verilmesi istenmektedir.¹⁹ Nitekim Şemsi Paşa yola çıkarken, bölgenin ileri gelen Arnavut reislerine haber göndererek "dinini, devletini, vatanını seven arkamdan gelsin, Firzovik'te ictimâ' etsin, vatan elden gidiyor" diyerek bir milis kuvveti oluşumunu başlatmıştır.²⁰ Şemsi Paşa'nın üstlendiği bu kritik görev, sadece Resneli Niyazi çetesini ortadan kaldırmak değildi; Terakki ve İttihad Cemiyeti'ne yönelik topyekûn bir temizlik harekâtıydı.

Selanik üzerinden Manastır'a doğru yola çıkan ve Şemsi Paşa'nın da yolcusu olduğu tren 7 Temmuz sabahı erkenden istasyona ulaşır. Paşa "hürriyet mücahitleri üzerine saldırmak için Manastır'a geldiğini, isyan edenleri saye-i şâhânede şiddetle tedîbe hazır olduğunu" İstanbul'a bildirmek için doğruca telgrafhaneye gider. Firzovik'te oluşturmaya başladığı Arnavut milislerin durumunu öğrenmek ve diğerlerini de bu topluluğa ilave edebilmek için çeşitli görüşmeler yapar. "Büyük bir sıkıntının taht-ı tazyîkindeyim, muavenetinize intizâr ediyorum" diyerek, cemiyete karşı yapacağı harekatta Arnavutların yardımlarını talep etmektedir. Elbette tüm bu görüşmeler telgrafhanelerde bulunan İttihatçı memurlar tarafından yakından izlenmektedir.²¹ Manastır'da cemiyetin örgütlenmesi o kadar genişlemişti ki, -Şemsi Paşa da dâhil olmak üzere- üst düzey devlet görevlilerinin en yakınındaki kişilerin birçoğu İttihatçıydı.²²

Gizli cemiyete "fedai" olarak kaydolan Mülâzım Atıf Bey (Kamçıl), Şemsi Paşa'nın şehre gelişinin engellenemediğini haber alır. Böyle devam ederse "pek çok kan dökülecek; cemiyet ölüm kadar büyük ve elim bir duruma düşecekti. Bu büyük ve güzel vatan ecnebi işgali ile parçalanacak, yüce milletimiz hakaretlere maruz kalacaktı." Kendi canını "vatan ve millet yolunda" feda etmeye hazır olduğuna

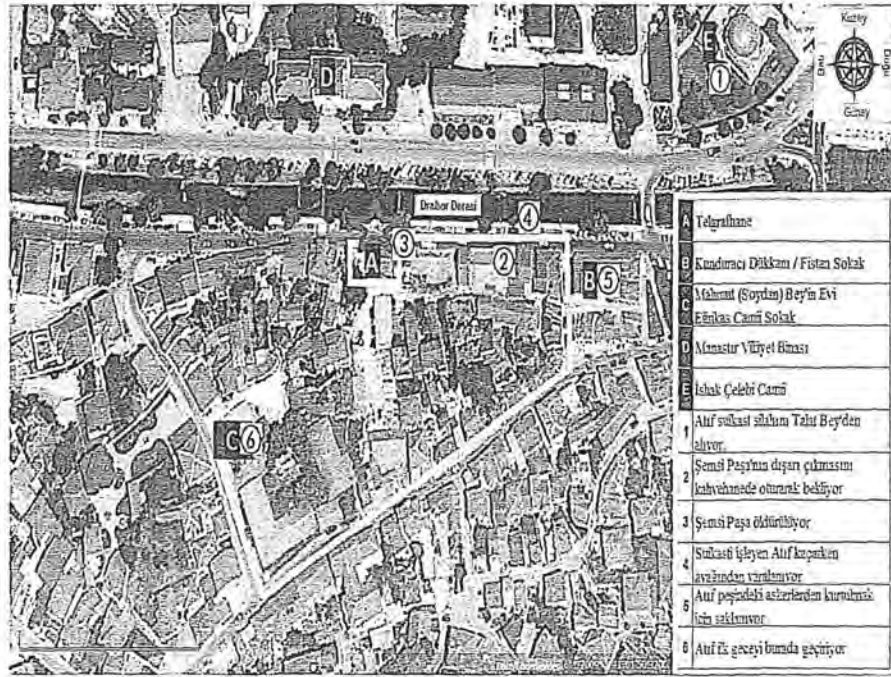
19 Galip Paşa (Pasinler), "Galip Paşa'nın Hâtıraları", *Hayat Tarih Mecmuası*, 6 (1966), 8-9; Bleda, age, 42-43; Ahmed Niyazi, age, 132; Mustafa Ragıp, age, 190; İSAM, HHP, 19/1288, 18.7.1908.

20 "Firzovik'te yeterli silah ve cephaneye tedarik yapılacağı, sonrasındaki hareketin ne şekilde olacağının orada kendilerine bildirileceği" de ifade edilmiştir. Firzovik'te toplanan Arnavutların otuz bin gibi oldukça yüksek bir sayıya ulaşarak Meşrutiyet'in yeniden ilanı yönünde önemli etkileri olduğu ileride görülecektir. İSAM, HHP, 19/1288, 18.7.1908; BOA, Y.A.HUS, 523/130, 19/C/1326 (18.7.1908).

21 Ahmed Niyazi, age, 135; Külçe, age, 42-43; Mustafa Ragıp, age, 375-376.

22 Akşin, age, 75.

hükmederek harekete geçer.²³ Atıf Bey, telgrafhanenin önünde toplanmış askerler, Arnavut gönüllüler ve meraklı halkın arasına girip bir süre bekler, eylemini planlar. Paşa'nın telgrafhane kapısında görüldüğü saat 14.45'te arka arkaya üç kez ateş eder. Rumeli'nin efsane kumandanı Şemsi Paşa ağır bir yara alır ve on beş dakika zarfında vefat eder.²⁴

Şemsi Paşa Suikastı Planı

Ölüm haberi, Paşa'nın damadı -ve gizli cemiyet mensubu- Miralay Rıf'at Bey tarafından şöyle bildirilir:²⁵

²³ Mustafa Ragıp, age, 424, 432, 441, 449.

²⁴ Mustafa Ragıp, age, 466-467.

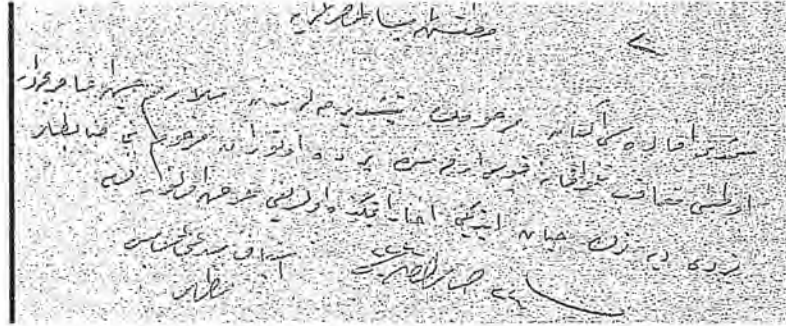
²⁵ İSAM, HHP, 19/1277-1, 24 Haziran 1324 (7.7.1908); BOA, BEO, 3352/251386, 08/C/1326 (7.7.1908).

Manastır'dan, No: 1911/2, Saat:8 (~15:16)

Selanik'de huzur-u celil-i Müfettiş-i efhâmîye,

Memuriyet-i mahsusa ile Manastır'a gelmiş Birinci Ferik Şemsi Paşa bugün saat yedide Resne'ye geçmek üzere telgrafhaneden çıkıp arabaya bineceği sırada eşhası meçhule tarafından endaht olunan rovelver kurşunlarıyla katl ve itlâf edildiği kemâl-i teessüfle arz olunur ferman. Fi 24 Haziran sene 324

Merkez Jandarma Taburu Kumandanı Rif'at Savcılık raporunda Paşa'nın ölümü şu şekilde ifade edilir:²⁶

Şemsi Paşa'nın Ölümüyle İlgili Savcılık Raporu

Müfettiş Paşa Hazretlerine,

Şimdi ifadesi alınan merhumun yetiştirmelerinden Mülâzım Hüseyin Ağa, cerihadâr olmasını müteakib telgrafhane kapısı arkasında yerde oturan merhum "Beni zâbitler bitirdi" diye terk-i hayat ettiğini ihbar etmekte olduğu arz olunur. Fermân. Fi 24 Haziran sene 324

İstinâf Müdde-i Umûmîsi Mazhar

İttihat ve Terakki tarihi ve 1908 İhtilalı üzerine yayınlanmış olan kaynakların neredeyse tamamında, Şemsi Paşa'nın öldürülmesi olayının, İkinci Meşrutiyet sürecindeki en önemli gelişmelerden

²⁶ İSAM, HHP, 8/419-2, 24 Haziran 1324 (7.7.1908); Manastır İstinâf Savcısından gelen telgrafın Başkitâbet ve Sadâret'e gönderildiğine dair üst yazı. İSAM, HHP, 8/435, 24 Haziran 1324 (7.7.1908).

biri olduğu belirtilmektedir. Paşa'nın ölüm anındaki son sözünün "beni zâbitler bitirdi" olması, bu dönemdeki çatışmaların bir özeti olarak görülebilir.²⁷ Bu söz, sadece kendisi için değil; belki Sultan II. Abdülhamit için de geçerliydi. Drahor kıyısında Atıf'ın silahından çıkan kurşun Manastır'da Şemsi Paşa'yı düşürürken, İstanbul'da da II. Abdülhamit'in fiili düşüşünü başlatacaktı.²⁸ II. Abdülhamit'in çok güvendiği bir paşasının suikasta kurban gitmesi büyük bir şok yaratmıştı. Ama daha da önemlisi, Üçüncü Ordu kışlalarının bulunduğu bir şehirde, yüzlerce askerin içinde ve gözlerinin önünde yapılan bu eylemin failinin yakalanamamış olmasıydı. Savcılığın tespit ettiği eşkal bilgisi Manastır Valiliği, Üçüncü Ordu Komutanlığı ve Müfettiş-i Umûmilik makamı ile paylaşılmış ama bir sonuca ulaşamamıştır.²⁹ Cinayeti araştırmak için Şükrü Paşa riyasetinde bir komisyon kurulmuş, ancak on gün süren inceleme sonucunda epey bilgi toplansa da, katilin yakalanması mümkün olmamıştı.³⁰

Araştırma Komisyonu Üyelerine Yönelik Suikastlar

Selanik'te çalışmalarını sürdüren teftiş heyeti, gizli cemiyetin Manastır kanadını olağanüstü tedirgin etmekteydi. 5 Temmuz 1908'de gelen talimatla Yarbey Selahaddin Bey ve Binbaşı Hasan Tosun Bey İstanbul'a istenmiştir.³¹ Bunun üzerine 6 Temmuz 1908'de Manastır sokaklarına "Osmanlı Terakki ve İttihad Hey'et-i İctimâiyesi" imzasıyla, "mevcut gayrimeşru yönetimin Manastır Valisi'ne verilen muh-

27 Şemsi Paşa'nın son yıllarda mektepli zâbitlerden rahatsızlık duyduğu biliniyordu. *Menteşe*, age, 123; *Külçe*, age, 347.

28 Şemsi Paşa suikastının belgelerle ayrıntılı bir analizi için bkz. Hakan Özdemir, *II. Abdülhamid'i Deviren Kurşun*, 2. Baskı (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014).

29 "tahkikât ve ta'kibâta kemâl-i ehemmiyetle devâm edilmekte olduğu gibi kâtilin eşkâli dahi tahakkuk etmiş işbu emr u işâr-ı fehîmâneleri mucibince bir hey'et-i tahkikiyye teşekkül" edildiği bildirilir. *İSAM*, *HHP*, 9/536, 24 Haziran 1324 (7.7.1908); *İSAM*, *HHP*, 8/439, 24 Haziran 1324 (7.7.1908); *İSAM*, *HHP*, 25/1656, 24 Haziran 1324 (7.7.1908); *İSAM*, *HHP*, 19/1267-2, 24 Haziran 1324 (7.7.1908); *İSAM*, *HHP*, 19/1267-1, 25 Haziran 1324 (8.7.1908); *İSAM*, *HHP*, 9/516, 24 Haziran 1324 (7.7.1908); *İSAM*, *HHP*, 9/543-2, 26 Haziran 1324 (9.7.1908).

30 BOA, Y.A.HUS., 523/113, 18/c/1326 (17.7.1908); Hüseyin Hilmi Paşadan Sadâret-i Uzmâyâ, *İSAM*, *HHP*, 9/534, 5 Temmuz 1324 (18.7.1908).

31 Deşifre olan ve cezalandırılacaklarını anlayan bu subaylar kaçarak, Niyazi Bey çetesine iltica etmişlerdir. Ahmed Refik, *İnkılâb-ı Azîm* (Dersaadet: Asır Matbaası, 1908), 38-41; Ahmed Niyazi, age, 129; *İSAM*, *HHP*, 19/1251, 26 Haziran 1324 (9.7.1908); BOA, BEO, 3352/251387, 09/C/1326 (8.7.1908).

tıra suretidir” cümlesiyle başlayan bir beyanname asılır. Beyanname, deşifre olan cemiyet mensuplarının İstanbul’a götürülmeleri yerine, yerel mahkemelerde yargılanmaları istenir. Otuz yıldan beri süregelen istibdadın milletin vicdanında mahkûm edildiği, Kanûn-ı Esâsî’nin tekrar ilanından başka hiçbir şahsî isteklerinin bulunmadığı bildirilir. Hükümetin Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti’ne karşı attığı adımların durdurulması talep edilir. “Aksi halde kınından çıkan adalet ve cesaret kılıcıyla uğrayacakları kötü sondan kendileri sorumlu olacaklardır”³² tehdidinin söz konusu komisyona yönelik nasıl uygulamaya geçtiği kısa zamanda görülecektir. Beyannamenin tam da Şemsi Paşa’nın Manastır’a geldiği güne denk gelmesi tamamen tesadüf olarak yorumlanabileceği gibi, ona karşı İttihatçıların bir güç gösterisi olarak da değerlendirilebilir. Nitekim Şemsi Paşa da bunu bir “varlık bildirisi” olarak görmüştü.³³

Selanik’te bulunan İsmail Mahir Paşa’nın başkanlığındaki araştırma komisyonunun geri çekilmesine karar verilmiştir. Çünkü bu komisyondan beklenen önleyici fayda elde edilemediği gibi, onlar tarafından takibata uğradığı endişesine kapılan fedailerin saldırıları daha da artmıştır. Komisyonun iki üyesine Selanik’teki Beyaz Kule bahçesinde bir suikast düzenlenir. Hacı Hakkı Bey’in yaralı kurtulmayı başardığı bu saldırıda, yardımcısı Ahmet Şuayb Efendi öldürülür.³⁴ Heyet üyelerinden Sadık Paşa da, İstanbul’a gitmek üzere Selanik limanından ayrıldıktan kısa bir süre sonra, aynı gemide bulunan bir hukuk talebesi tarafından öldürülecektir.

Alay Müftüsü Mustafa Şevket Efendi Suikastı

Manastır’da, özellikle alt rütbelerdeki subaylar arasında muhaliflerin yaygın olduğu biliniyordu. İçerideki bu gizli cemiyet mensuplarını

32 Ahmed Niyazi, *Hatrât-ı Niyâzi*, 137; BOA, Y.PRK.ASK., 258/79, 08/C/1326 (7.7.1908); “23 Haziran Muhtırası” *Neyyir-i Hakikat Gazetesi*, 14 Temmuz 1324 (27.7.1908); Ahmed Refik, *age*, 50.

33 Şemsi Paşa’nın İstanbul’a gönderdiği telgrafta “23 Haziran 324 [6.7.1908] tarihli, cemiyetin i’lân-ı mevcûdiyeti yapıştirıldığı ve muhbirden aldığım ma’lûmât ise büyükçe bir Cemiyet-i İttihâdiye’nin hazırlanmakta olduğu ve bu cemiyete güya büyük zevâtan bazı kimselerin dahî dâhil olduğu bildiriliyor” Ahmed Niyazi, *age*, 137; Bedii N. Şehsuvaroğlu, “İkinci Meşrutiyet ve Atıf Bey”, *Bellekten*, 90 (1959), 316.

34 “Suikastta vurulan Hacı Hakkı Efendi’nin refiki Ahmed Şuayb Efendi hakkında Başkitabet’e tahrirat”, *İSAM, HHP*, 20/1291, 24 Haziran 1324 (07.07.1908); Akşin, *Jön Türkler*, 76.

tespit edip, Yıldız'a aktaran muhbirler de vardı. Manastır 13. Seyyar Topçu Alayı Müftüsü Mustafa Şevket Efendi bunların başında geliyordu. Telgrafhanelerde çalışan İttihatçılar, gelen ve giden telgrafların içeriğini cemiyete aktardıkları için gizli bilgilerin aktarılmasında yüz yüze görüşme tercih ediliyordu. Mustafa Şevket Efendi, şehirdeki subayların görüştükleri kişileri ve gizli faaliyetlerini birinci elden hükümete bildirmek gayesiyle İstanbul'a çağırılmıştı. Kendisiyle birlikte İstanbul'a istenen Miralay Hacı Nazmi Bey ise çok yakın bir zamanda cemiyete kabul edilmiş bir subaydı. Onun da aniden İstanbul'a gidiyor olması, kendisinin temasta olduğu İttihatçılarda bir panik havası yaratmıştı. Kazım Karabekir'in ifadesiyle "bu vakayı ortalıkta fena bir tesir hasıl etmiş buldum, birçok eşhası ele vereceğinden ve dolayısıyla cemiyetin teşkilatına az çok bir halel iraz edeceğinden korkuluyordu."³⁵

Mustafa Şevket Efendi Manastır'dan ayrılıp 9 Temmuz Perşembe akşamı ailesiyle birlikte Selanik'e gelmiş ve Kolombo Otel'i'ne yerleşmişti. Orada devleti temsil eden biriyle ya da gizli cemiyeti araştırmakla görevli İsmail Mahir Paşa ekibinden herhangi biriyle görüşüp görüşmediği bilinmemektedir. Ertesi gün hareket edecek olan İstanbul trenine binmeyi planlarken, 10 Temmuz 1908 Cuma sabahı, otel kapısının çıkışında, kendisine karşı yapılan silahlı saldırı sonucunda ağır yaralandı. Ardından kaldırıldığı hastanede kısa bir süre sonra vefat etti.³⁶ Cinayetle ilgili Rumeli Müfettiş-i Umûmisi Hüseyin Hilmi Paşa'ya gönderilen raporda suikastın nasıl gerçekleştiği detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.³⁷

Huzur-ı Âli-yi Cenâb-ı Müfettiş-i Efhâmiye,

Dün akşam Dersaadet'e gitmek üzere ma'âile Manastır'dan gelerek Kolombo Otel'i'ne misafir olmuş olan âsâkir-i şâhâne alayı müftüsü Mustafa Efendi bu sabah saat dokuz raddelerinde İstanbul şimendiferi istasyonuna gitmek üzere otelin kapısın-

35 Karabekir'in Hacı Nazmi Bey konusunda verdiği bilgiler, o dönemdeki resmi yazışmalarla kronolojik olarak uyuşmamaktadır. Kazım Karabekir, *İttihad ve Terakki Cemiyeti*, 2. Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 329.

36 Cinayetin cemiyetin Selanik'teki fedâilerinden Abdülkadir Efendi tarafından işlendiği belirtilmektedir. Bleda, İmparatorluğun Çöküşü, 51; Resneli Niyaz'ın hatıratında suikastı bildiren mektubun tarihi "24 Haziran 1324 Cuma, Manastır" [7.7.1908] olarak yazılıdır, oysa 24 değil, 27 Haziran 1324 (10.7.1908) Cuma'ya denk gelmektedir, bkz. Ahmed Niyazi, age, 127.

37 Polis müdürü Niyazi'den Hüseyin Hilmi Paşa'ya tahrirat, İSAM, HHP, 19/1286, 27 Haziran 1324 (10.7.1908).

dan arabaya rakib olacağı sırada henüz ismi meçhul fakat mumaileyh Mustafa Efendi'nin bildiği ve tanıdığı bir asker zabiti tarafından mumaileyhin üzerine üç el rovelver endahet edilerek müteaddid mahallerden tehlikeli surette cerh ile firar etmiş ve mecruh-ı mûm-ı ileyhin arabaya rakib olacağı sırada berâ-yı muavenet yanında bulunan âsâkir-î şâhâne kanun memuru ve otelin karşısındaki karakolhanedeki mevcûd-ı âsâkir -i şâhâne ve polisler tarafından takip edilmiş ise de derdest edilememiş ve mecruh liecli't-tedâvî hastaneye götürülerek cârih zabitin taharrisine devam edilmekte bulunmuş olduğunu Kolombo mevkii komiserliğinden alınan jurnalden anlaşılmakla maruzdur. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-leh'ül-emrindir.

Fi 27 Haziran 1324. Niyazi.

Hüseyin Hilmi Paşa'nın Yıldız Sarayı Başkıtabeti'ne gönderdiği rapordan, Mustafa Efendi'nin birkaç hafta önce İstanbul'a giderek "cemiyet-i fesâdiye" hakkında pek çok bilgiyi arz ettiğini, ardından tekrar Manastır'a döndüğünü anlıyoruz. Ancak kısa zamanda kendine bir suikast yapılacağını hissettiği ve bundan korktuğu için ailesini de alarak İstanbul'a gitmeye karar verdiği anlaşıyor.³⁸ Her iki raporda da katilin, maktul tarafından tanınan bir subay olduğu bildirilmektedir. Üçüncü Ordu Kumandanı İbrahim Paşa'nın ertesi gün verdiği rapora göre suikastı yapanların Manastır'dan Selanik'e kadar onları takip ettikleri ve "nihayet burada icra-yı cinayette muvaffak olduğu anlaşılmakta ve başıbozuk olduğu görülen cârimin derdestine cihet-i askeriyece kemâl-i ciddiyetle çalışılmakta" olduğu bildirilmektedir.³⁹ İlginç bir rastlantı da şudur ki, aynı otelde Şemsi Paşa'nın ölümü üzerine, onun yerine "fevkalâde kumandan" olarak tayin edilen Müşir Osman Paşa da konaklamaktadır. Onun başına da böyle bir felaketin gelmesi için Selanik jandarma ve polis birimlerine "pek ziyade iltizam-ı rikkat olunması irade-i seniyye-i cenab-ı padişahiden" emredilmişti.⁴⁰

38 Hüseyin Hilmi Paşa'dan Baş kütâbet'e tahrirat. İSAM, HHP, 19/1285, 27 Haziran 1324 (10.7.1908).

39 İbrahim Paşa'dan Hüseyin Hilmi Paşa'ya tahrirat. İSAM, HHP, 7/412, 28 Haziran 1324 (11.7.1908).

40 Hüseyin Hilmi Paşa'dan Osman Paşa'ya tahrirat. İSAM, HHP, 26/1708, 27 Haziran 1324 (10.7.1908).

Mustafa Şevket Efendi'nin ağır yaralanması ve ardından vefat ettiği haberi hızla yayılmış ve cemiyet mensupları arasında sevinçle karşılanmıştır. "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Manastır Merkezi" imzalı bir mektup Struga yakınlarındaki Zağraçan kırsalında bulunan Niyazi Bey'e ulaştırılır. "Selânik'te bu sabah alay müftüsünün öldürüldüğü suret-i kat'iye ve resmiyede tahakkuk etmiştir" ifadesiyle bilgi verilir. Aynı mektupta "burada Şemsi Paşa alenen idâm edilmiş; fedâkârhimâye edilmiştir." ifadeleriyle Şemsi Paşa'nın öldürüldüğü haberi de ulaştırılır. Salı günü işlenen suikastın üç gün geçtikten sonra Cuma günü bildirilmesi bir iletişim aksaması olabileceği gibi, kasıtlı bir hareket olması da mümkündür. Her iki suikastın duyulması, "alay müftüsü ve emsâli casusların imhâ-yı vücûdu" Niyazi Bey ve arkadaşlarında büyük bir sevinç yaratır. "Artık Debre'ye ve malisyaya [dağlık bölge] ilticâya, kuvvâ-i fâsideden ictinâba lüzum kalmadı"⁴¹ diyerek, ne kadar rahatladıklarını ifade ederler. Selanik'teki Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin lider kadrosundan olan Talat Bey'in bu cinayetle ilgisinin olduğundan şüphelenilmektedir. Görevinden alınıp, gözlem altında Anadolu'ya sürgün edilmesi emri gelse de, Talat Bey buna direneceğini ve Selanik'ten asla ayrılmayacağını Müfettiş-i Umûmî Hüseyin Hilmi Paşa'ya bildirmiştir.⁴²

Osman Hidayet Paşa'ya Yanlışlıkla Yapılan Suikast

Manastır Mıntıka Kumandanı Mirliva Osman Hidayet Paşa Manastır Topçu Kışlası'nın iç avlusunda içtima halindeyken beklenmedik bir silahlı saldırıya maruz kaldı. Bu sırada hemen yanında bulunan İttihatçı subaylardan Kazım Bey (Karabekir), "Osman Hidayet Paşa hakkında hazırlanmış bir suikast tertibatı olmadığı için müsterih duruyordum" demektedir.⁴³ Aniden patlayan bir silahtan çıkan kurşun, Paşa'nın kolundan hafif yaralanmasına sebep olmuştu ama bu durum kendisinde büyük bir korkuya sebebiyet vermişti. Topçu teğmeni Dadaş Salim'in isim benzerliği nedeniyle, Fevkalâde Kumandan Müşir Osman Paşa yerine, yanlışlıkla Mirliva Osman Hidayet Paşa'ya saldırmış olduğu bilahare anlaşılacaktı. Osman Paşa'ya

⁴¹ Ahmed Niyazi, age, 127-128.

⁴² Bleda, age, 38-41; *The Washington Times*, July 14, 1908, Last Edition, Page 2.

⁴³ Kazım Karabekir, *İttihad ve Terakki Cemiyeti*, 2. Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 334.

yapılan suikast haberinin “büyük sansasyon” başlıklarıyla dış basına da yansıdığı görülmektedir.⁴⁴

Manastır Valisi Hıfzı Paşa, 18 Temmuz’da Sadâret’e gönderdiği telgrafta İttihatçıların şehirdeki etkin ve güçlü yapısını anlatılır. Osman Hidayet Paşa’ya yapılan suikast girişimi üzerine, “takibât şöyle dursun, tahkikât ifâsını taahhüd için dahî kimsede cür’et görülemiyor” diyerek devlet mekanizmasının çaresizliğini ifade eder. “Zamanı geçmiş olan nasihat ve cebir ve şiddetten ziyâde, hasbelzaman müessir olacak tedâbir-i âcile ittihâzı lüzûmu”ndan bahseden Hıfzı Paşa’nın, dolaylı olarak, İttihatçıların beklentilerinin karşılanmasını tavsiye ettiği görülmektedir.⁴⁵

Sonuç

11 Haziran 1908’deki Nazım Bey suikastı ile sonrasındaki yedi suikast incelendiğinde eylemlerin birbirlerine oldukça benzediği görülmektedir. II. Abdülhamit idaresinin muhalif yapılara dönük istihbarat ve takibat siyaseti Jön Türkler için “hayat-memat meselesi” haline gelmişti. Bu kırılma noktasında “var olabilmek için” eyleme geçmek zorunda kalan bir hareket ortaya çıkmıştır. İlk ve son kurşunun bir devrim yaparak ülke yönetimini ele geçirmek gayesiyle sıkıldığını iddia etmek hayli zordur. Yani, Terakki ve İttihat Cemiyeti mensuplarının planlı ve programlı bir aksiyonundan ziyade, anlık gelişen hadiselerle karşı reaksiyonundan söz etmek daha uygun görülmektedir.

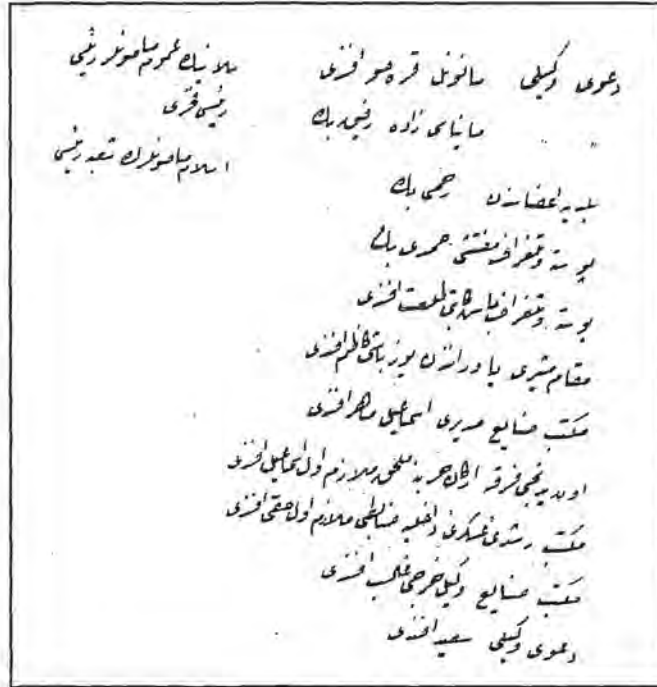
İncelenen suikastlarda görülmektedir ki, “cemiyet-i fesadiyeye” yönelik II. Abdülhamit’in her hamlesi, savunma amaçlı bir karşı hamleyle karşılaşmıştır. Deşifre edildiğini anlayan cemiyet mensupları silaha sarılmıştır. Takibata uğradığını anlayanlar dağa çıkarak isyan bayrağını çekmiştir. Bedelini canıyla ödese de, Mustafa Şevket Efendi’nin hafiyelik faaliyetlerinin Resneli Niyazi isyanını tetiklediği ortaya çıkmıştır. Yoksa İttihatçıların, hedefleri önceden tespit edilmiş,

⁴⁴ Amerikan gazetelerine yansıyan haberlerde Osman Hidayet Paşa’nın suikastle öldürüldüğü yazılıdır. bkz. *Evening Bulletin*, July 18, 1908; *The Hawaiian Star*, July 18, 1908; *The Pacific Commercial Advertiser*, July 19, 1908; *Rock Island Argus*, July 18, 1908; *New Ulm Review*, July 22, 1908; *The Bemidji Daily Pioneer*, July 20, 1908.

⁴⁵ Ahmed Niyazi, age, 182-184; Georgeon, *Sultan II. Abdülhamid*, 549; ISAM, HHP, 8/450, 4 Temmuz 1324 (17.7.1908).

planlanmış bir isyana kalkıştıkları, bunun için de devleti temsil eden üst düzey idarecilere saldırdıkları söylenemez. Muhalifleri topyekûn imha ile görevlendirilen Şemsi Paşa'nın Manastır'da öldürülmesi, II. Abdülhamit'in muhaliflere karşı siyasetini gözden geçirmesine ve geri adım atmasına sebep oldu. Sistematik bir şekilde planlanmayan ve tepkilerle gelişen suikastlar sonucunda gizli cemiyet, gerçeklik ötesi güçlü bir algı oluşturmayı başardı. Sultan II. Abdülhamit kendini her zamankinden daha yalnız ve kuşatılmış olarak hissettiği için, Kanûn-ı Esâsî'nin yeniden ilanını ve meclisin açılmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece kurşunların izinden bir ihtilalin doğumu gerçekleşerek, İkinci Meşrutiyet dönemi başlamıştır.

Ek.1

Nazım Bey'in Selanik'teki mason localarında toplanan "cemiyet-i fesadiye" mensupları hakkındaki raporundan bir bölüm⁴⁶

46 İSAM, HHP, 4/203, 25 Ağustos 1323 (7.9.1907).

[illegible]

Ek. 2

دولت اسم حق تعالی
جناب صد عمر و شکر شاهان فردوس بود که بر او ساعده بی رده و نمره شکوه بر توفیق سرباست تقوی نه اوست عربیه به علی مرد
پیشین محمول فرستد بر بنده آید به بیاج ای دولتور قورسوزو جمع از رده اوله دقده غرضه شایر و فاسا شیری دی فزونی فرستد
چیزینه بر جوی سوج اکبر رده الله ایچورد ایر کورینه در هوز بر اوله و این منتر منقشی ختانه فرستد شکوه وار و در توفیقش اودیه
مصلح المصلح دولتی سربازنه امر و زمانه حق به کماله ر [ایچ کورینه شایر]
[ایچ کورینه شایر]
[ایچ کورینه شایر]

Şemsi Paşa suikastı hakkında Üçüncü Ordu Kumandanı İbrahim Paşa'nın raporu⁴⁷

47 İSAM, HHP, 19/1272, 24 Haziran 1324 (7.7.1908).

